

وقف قرآنی در سال ۶۱۴ هجری بر خانقاه برپا شده در بازار مشهد

درباره قرآن علی بن حمزة بن الحسين بندار مموله مشهدی

مرتضی کریمی نیا

۵۶۷

آینه پژوهش | ۲۰۷
سال ۳۵ | شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۳

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نسخه‌ای سی پاره از قرآن کریم در ماه رمضان سال ۶۱۴ هجری بر یکی از خانقاه‌های شهر مشهد وقف شده که اکنون چهارده جزء آن در کتابخانه آستان قدس رضوی نگه‌داری می‌شود. واقف این اثر، فردی به نام علی بن حمزة بن الحسین بندار مموله مشهدی، در وقف‌نامه خود اظهار می‌دارد که این قرآن سی پاره را بر خانقاهی که در میانه بازار شهر مشهد مقدس بنا کرده است وقف می‌کند و آن را به دست متولی این خانقاه و بقعه، محمود بن محمد بن علی الشعیبی سپرده است. از مجموع سی پاره این قرآن، اکنون بنا به جستجوی من، چهارده جزء در کتابخانه آستان قدس رضوی باقی مانده که برخی از این اجزاء کامل‌اند، برخی چند برگه از آغاز یا انتها نقص دارند، و از برخی تنها چند ورق بر جای مانده است. فهرست اجزای باقی مانده و یافت شده از قرآن علی بن حمزة بن الحسین بندار مموله مشهدی در کتابخانه آستان قدس رضوی چنین است:

شماره نسخه	شماره جزء قرآن	تعداد اوراق	محتوای آیات	وقف‌نامه
۳۶۴۵	۵	۵۱	نساء: ۳۸-۱۴۴ (افتادگی از آغاز)	ندارد
۳۶۴۶	۱۲	۵۵	هود: ۷-۹۷. یوسف: ۵۲ (احتمالاً کامل)	دارد
۳۶۴۷	۲۱	۴۶	عنکبوت: ۵۱-۵۳ (افتادگی از آغاز) روم: ۱۹-احزاب: ۳۰	ندارد
۳۶۴۸	۲۶	۵۶	احقاف: ۱-ذاریات: ۳۰ (کامل)	دارد
۱۱۷۷۲	۱	۴۹	بقره: ۱۴-۱۴۱ (افتادگی)	ندارد
۱۱۷۷۳	۴	۵۱	آل عمران: ۱۰۸-نساء: ۲۳ (افتادگی)	ندارد
۱۱۷۷۴	۷	۴۱	مائده: ۱۰۱-انعام: ۸۸	ندارد
۱۱۷۷۵	۱۰	۴۵	انفال: ۵۸-توبة: ۹۱ (نقص ابتدا)	ندارد
۱۱۷۷۶	۱۳	۴۸	یوسف: ۵۳-ابراهیم: ۲۵ (نقص انتها)	دارد
۱۱۷۷۷	۱۴	۵۵	حجر: ۱-نحل: ۱۲۸ (نقص در وسط)	دارد
۱۱۷۷۸	۱۹	۴۱	فرقان: ۶۳-نمل: ۲۷ (نقل ابتدا و انتها)	ندارد
۱۲۳۹۵	۱۷	۱۲	انبیاء: ۶۰-حج: ۵۳	ندارد
۱۲۳۹۶	۹	۸	اعراف: ۸۸-۱۰۹ (نقص انتها)	دارد
۱۲۳۹۷	۱۱	۶	توبة: ۹۲-۱۰۳ (نقص انتها)	دارد

وقف‌نامه این قرآن سی پاره قدیم‌ترین سندی است که در آن به بازار شهر مشهد اشاره شده است.^۱ در میانه این بازار خانقاهی قرار داشته است که در آغاز سده هفتم هجری،

۱. توصیفی کهن از اشاره به بازارهای پر رونق در شهر مشهد در آغاز سده ششم هجری در کتاب نزهة المشتاق فی اختراق الأفاق چنین آمده است: «وأما مدينة طوس فإنها مدينة كبيرة حسنة المباني كثيرة الأسواق شاملة الأرزاق»

نسخه‌هایی از قرآن بر آنجا وقف شده است. متن این وقف‌نامه از این جهت با سایر اسناد برجای مانده در میان نسخه‌های قرآنی کتابخانه آستان قدس رضوی هماهنگی دارد که نشان می‌دهد دست کم از سده پنجم هجری، خانقاه‌هایی در شهر مشهد (طوس قدیم) دایر بوده و نسخه‌های قرآنی بر آنها وقف می‌شده است.

بر اساس وقف‌نامه‌هایی که در آغاز قرآن‌های موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی دیده‌ام، اسامی شماری دیگر از خانقاه‌های شهر مشهد در سده‌های ششم و هفتم هجری عبارتند از: خانقاه أبو المعالی فضل الله بن محمد؛ خانقاه الشیخ الزکی أمین المسلمین علی بن محمد بن أحمد الرادکی؛ خانقاه أبو القاسم بن محمد بن الحسن الحسینی؛ و خانقاه فاطمة بنت سعد الدین ملک الاسلام أبو الفتوح نصر بن مسعود بن عطاء. برخی از این خانقاه‌ها بنا شده به دست و در اختیار شیعیان بوده، و ایشان نیز واقف قرآن بر خانقاه‌های خود بوده‌اند.

واقف (= علی بن حمزة بن الحسین بندار مموله مشهدی) در آغاز تک تک این اجزای قرآنی، وقف‌نامه‌ای به زبان فارسی نوشته که متن آن در هر یک با دیگر اندک تفاوتی دارد. این وقف‌نامه اکنون در آغاز شش جزء از قرآن بندار مموله مشهدی باقی مانده است. به رغم جستجوی من در منابع قدیم، از واقف اثر (= علی بن حمزة بن الحسین بندار مموله مشهدی)، و نیز متولی خانقاه (= محمود بن محمد بن علی الشعیبه) نشانی به دست نیامد. اما از ظواهر وقف‌نامه، شاید بتوان استنباط کرد که این دو تن از شیعیان مشهد در آغاز قرن هفتم هجری بوده‌اند.

لازم به ذکر است که متن قرآن علی بن حمزة بن الحسین بندار مموله مشهدی با خط محقق، با پنج سطر در هر صفحه کتابت شده است. در آغاز هر جزء، دو صفحه آغازین در جدولی زرین به صورت سه سطری کتابت و تذهیب شده است. پایان آیات با یک گل آیه زرین مشخص شده و در حاشیه صفحات علامات قنذیل و شمسه برای اشاره به تخمیس و تعشیر آیات مزین شده است. در ادامه این یادداشت، نخست دو تصویر از

۵۷۰

آینه پژوهش | ۲۰۷
سال ۳۵ | شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۳

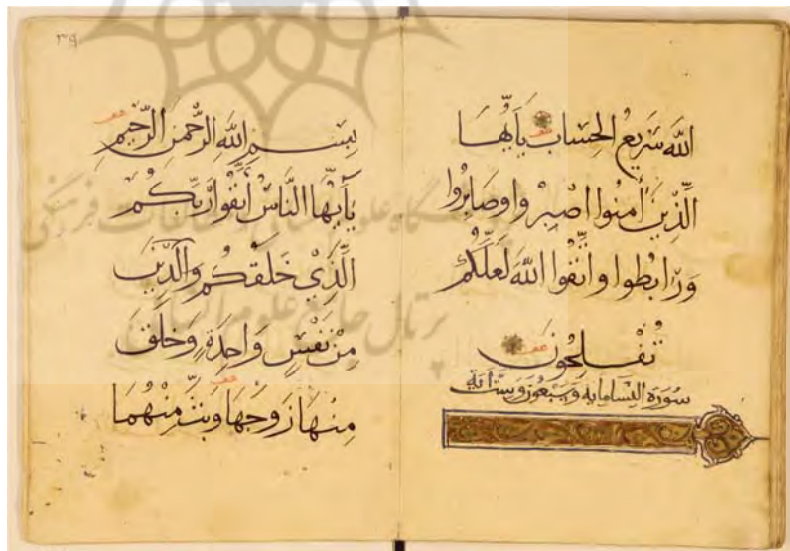
عامرة الأمکنة رائقة الجهات ولها مدن بها منابر منها الرايکان وطبران وتروغوز والرايکان مدينة صغيرة متحضرة بها سوق عامرة و سلع نافقة وكذلك مدينة خان روان مدينة حاضرة أهلة نافقة الأمتاع حسنة المباني فسيحة المسالك متقنة الأشكال. نک: محمد بن محمد بن عبد الله بن إدريس الحسنی الطالبي، المعروف بالشریف الإدريسی (ت ۵۶۰هـ)، نزهة المشتاق فی اختراق الآفاق، بیروت: عالم الکتب، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۵۹۲.

نکته، حاشیه، یادداشت | وقف قرآنی در سال ۶۱۴ هجری بر خانقاه برپا شده در بازار مشهد

متن قرآن، و سپس تصویر شش وقف نامه علی بن حمزة بن الحسين بندار ممولة مشهدی همراه با بازنویسی متن آنها آمده است.^۱

آغاز سوره نمل در قرآن وقفی بندار ممولة مشهدی (به تاریخ ماه رمضان ۶۱۴ قمری)

آغاز سوره نساء در قرآن وقفی بندار ممولة مشهدی (به تاریخ ماه رمضان ۶۱۴ قمری)

۱. با سپاس از دوست گرامی، جناب استاد عمادالدین شیخ حکمای.

۵۷۱

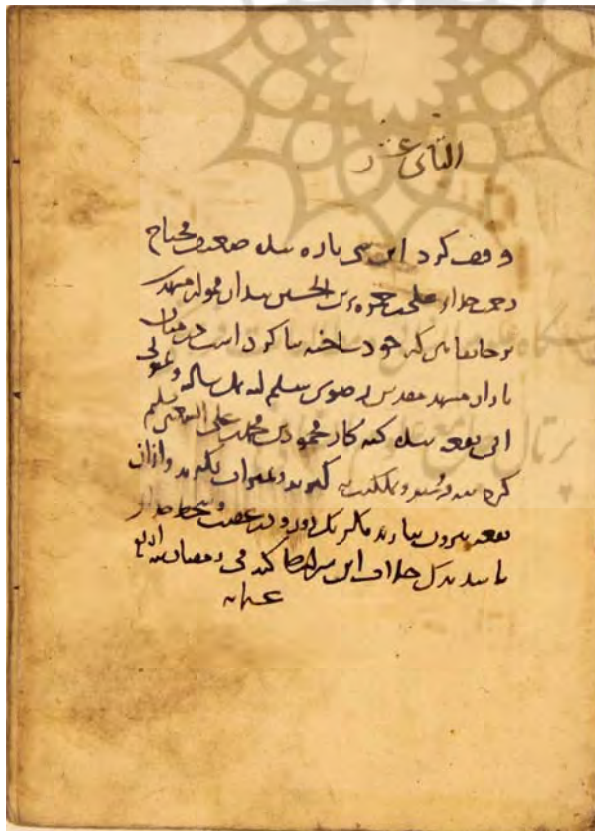
آینده پژوهش | ۲۰۷

سال | ۳۵ شماره ۳

مرداد و شهریور ۱۴۰۳

وقف نامه نسخه ۳۶۴۶

وقف کرد این سی پاره بنده ضعیف محتاج |
رحمت خدای علی بن حمزه بن الحسین بندار مموله مشهدی |
بر خانقاهی که خود ساخته بنا کرده است در میان |
بازار مشهد مقدس رضوی سلم الله علی ساکنه و بمتولی |
این بقعه بنده گنه کار محمود بن محمد بن علی الشعیبی تسلیم |
کرد بنه فروشنده و بملکیت نه گیرند و بمیراث نگیرند و از آن |
بقعه بیرون نیارند مگر یک روز و در غضب و سخط خدای |
باشد هر ک خلاف این شرایط کند فی رمضان سنة أربع |
عشر وستمائة |

۵۷۲

آینه پژوهش | ۲۰۷

سال ۳۵ | شماره ۳

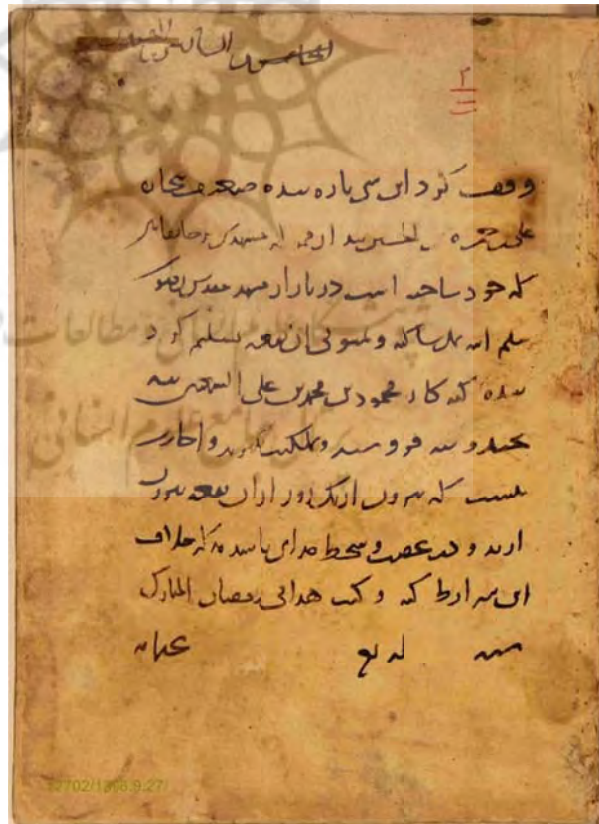
مرداد و شهریور ۱۴۰۳

وقف نامه نسخه ۳۶۴۸

وقف کرد این سی پاره بنده ضعیف بیچاره |
علی بن حمزه بن الحسین بن دار مموله مشهدی بر خانقاهی |
که خود ساخته است در بازار مشهد مقدس رضوی |
سلم الله علی ساکنه و بمتولی آن بقعه تسلیم کرد |
بنده گنه کار محمود بن محمد بن علی الشعیبی بنه |
بخشند و بنه فروشند و بملکیت نگیرند و اجازت |
نیست که بیرون از یک روز از آن بقعه بیرون |
آرند و در غضب و سخط خدای باشد هر که خلاف |
این شرایط کند و کتب هذا فی رمضان المبارک |
سنة أربع عشر وستمائة |

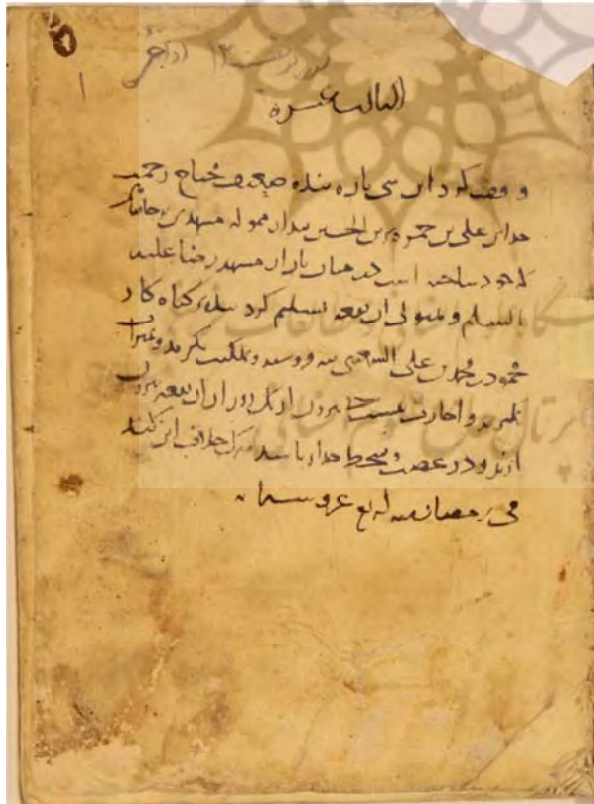
۵۷۳

آینه پژوهش | ۲۰۷
سال ۳۵ | شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۳

وقف نامه نسخه ۱۱۷۷۶

وقف کرد این سی پاره بنده ضعیف محتاج رحمت |
خدای علی بن حمزه بن الحسین بندار مموله مشهدی بر خانقاهی |
که خود ساخته است در میان بازار مشهد رضا علیه |
السلام و بمتولی آن بقعه تسلیم کرد بنده‌ی گنه کار |
محمود بن محمد بن علی الشعیبی بنه فروشند و بملکیت نگیرند و بمیراث |
نگیرند و اجازت نیست که بیرون از یک روز از آن بقعه بیرون |
آزند و در غضب و سخط خدای باشد هر ک خلاف این کند |
فی رمضان سنة اربع عشر و ستمائة

۵۷۴

آینه پژوهش | ۲۰۷

سال ۳۵ | شماره ۳

مرداد و شهریور ۱۴۰۳

وقف نامه نسخه ۱۱۷۷۷

وقف کرد این سی پاره بنده‌ی ضعیف محتاج رحمت |
خدای عز وجل علی بن حمزه بن الحسین بندار مموله مشهدی بر |
خانقاهی که خود ساخته است در میان بازار مشهد |
مقدس رضوی سلم الله علی ساکنه و بمتولی آن بقعه بنده گناه |
کار محمود بن محمد بن علی الشعیبی تسلیم کرد وقفی صحیح موبد |
مخلد بملکیت نگیرند و بنه بخشند و بمیراث نگذارند و بیرون |
یک روز اجازت نیست که از آن بقعه بیرون آرند و در غضب |
و سخط خدای باشد هر که بخلاف این کند و کتب فی اواخر |
شهر الله المبارک رمضان سنة اربع عشر وستمائة |

۵۷۵

آینه پژوهش | ۲۰۷

سال ۳۵ | شماره ۳

مرداد و شهریور ۱۴۰۳

وقف نامه نسخه ۱۲۳۹۶

وقف کرد این سی پاره بنده ضعیف محتاج |
رحمت خدای علی بن حمزه بن الحسین بندگان مموله مشهدی |
بر خانقاهی که خود ساخته است در میان بازار مشهد |
مقدس رضوی سلم الله علی ساکنه و بمتولی آن بقعه |
بنده گناه کار محمود بن محمد بن علی الشعیبی تسلیم کرد وقفی |
موبد مخلد صحیح بنه بخشند و بمیراث نگیرند و بملکیت نگیرند |
و اجازت نیست بیرون که یک روز از آن بقعه بیرون آرند |
و در غضب و سخط خدای باشد هر ک خلاف این کند و کتب |
فی اواخر شهر الله المبارک رمضان سنة اربع عشر و ستمائة |

۵۷۶

آینه پژوهش | ۲۰۷

سال ۳۵ | شماره ۳

مرداد و شهریور ۱۴۰۳

وقف نامه نسخه ۱۲۳۹۷

وقف کرد این سی پاره بنده ضعیف محتاج |
رحمت خدای علی بن حمزه بن الحسین بندار مموله |
مشهدی بر خانقاهی که خود ساخته است در میان |
بازار مشهد مقدس رضوی سلم الله علی ساکنه و بمتولی |
آن بقعه‌ی شریفه محمود بن محمد بن علی الشعیبی تسلیم |
کرد وقفی جائز صحیح مؤید مخلص بنه فروشند و |
بملکیت نگیرند و اجازت نیست که بیرون یک روز از آن |
بقعه بیرون آرند و در غضب و سخط خدای باشد |
هر که خلاف این شرایط کند و کتب فی رمضان سنه |
أربع عشر وستمائة والحمد لله بکرة |

۵۷۷

آینه پژوهش | ۲۰۷
سال ۳۵ | شماره ۳
مرداد و شهریور ۱۴۰۳

